

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

УДК 347.4:369.06

Постановка проблеми. Дослідження природи медичного страхування, як одного із видів особистого страхування, неможливе без звернення до історичних витоків та процесу розвитку цього цивільно-правового інституту.

Аналіз історії становлення будь-якого правового інституту є необхідною передумовою для визначення закономірностей його розвитку, він надає можливість встановити особливості у його правовому регулюванні, визначити перспективи і шляхи подальшого вдосконалення відповідного правового явища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В Україні дослідженню окремих питань розвитку інституту медичного страхування присвячено праці таких науковців як Т. В. Блашук, В.В. Мачуського, Н. В. Міловської, С. А. Пилипенко, Я. Ф. Радіша, В.В.Рудня, Х. Я. Терешко та ін.

Метою цієї статті є аналіз історії становлення та розвитку медичного страхування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Окремі елементи страхування були відомі ще за тисячі років до нашої ери. Перші ознаки страхування зустрічаються в законах вавилонського царя Хамурапі (більш як за 2000 років до н. е.), котрі передбачали дещо схоже на взаємне страхування караванів вавилонських мандрівників від шкоди на випадок нападу розбійників [1, с. 6]. У середні віки страхування здійснювалося через гільдії (братства) та цехи. Цех забезпечував перш за все поховання та піклування про членів сім'ї померлого, крім того, допомагав своїм членам при нещасних випадках, дбав про них у разі хвороби чи непрацездатності.

Спочатку принцип взаємодопомоги закріплювався у статутах гільдій і цехів у загальній формі, без визначення розмірів допомоги та переліку страхових випадків. Відшкодування збитків або надання допомоги проводилося за рахунок гільдійських або цехових коштів поряд з іншими витратами або шляхом визначен-

ня індивідуального внеску кожного члена об'єднання у страхову суму. Але поступово організація взаємодопомоги у гільдіях і цехах набула більш чіткої форми. Страхування розвивалося шляхом постійних внесків, конкретизувалися умови, форми та розміри страхових виплат, поступово формувався перелік страхових випадків, який залежав від ступеня ризику.

У цей період сформувався поділ страхування на майнове та особисте. Особисте страхування в гільдіях передбачало виплату допомоги у випадку смерті, хвороби, інвалідності тощо [2, с. 9].

Значний вплив на розвиток медичного страхування справила поява теорії ймовірності, таблиць смертності та поширення статистики на страхування людей.

Відомий філософ та дослідник Едмунд Галілей у 1693 році в Королівському Лондонському науковому товаристві представив першу таблицю смертності, що стало знаковою подією в розвитку методики актуарних розрахунків для страхування життя та дало можливість застосувати закони математики для розрахунку можливості настання тієї чи іншої страхової події [3, с. 76-77].

В цей період починають активно розвиватися нові види страхування. Так, у страхуванні від хвороб допускалися спеціальні види страхування – лише від якоїсь однієї чи кількох хвороб, страхування на випадок будь-якої операції або конкретної, наприклад при апендициті. В Англії, після сильної епідемії застудних захворювань, впровадили спеціальне страхування від запалення легень [4, с. 270]. В багатьох містах з'явилися лікарняні страхові каси.

Розвиток медичного страхування на території України та його правове регулювання здійснювалося відповідно до соціально-економічних та правових умов, що існували у відповідний період.

Появу страхування в Київській Русі пов'язують з пам'яткою староруського права «Руською Правдою», в якій були прописані своєрідні правила страхування.

Особливе значення мають норми, які стосуються матеріального відшкодування збитку общиною у випадку вбивства. Так, у статті 6 «Руської Правди» – «якщо вбивство скоєно ненавмисно, а у сварці чи на бенкеті в присутності людей, то вбивця сплачує

виру (грошовий штраф) з допомогою округи». В статті 8 – «Якщо ж відмовиться від участі у сплаті дикої віри, тому округа не допомагає у сплаті за нього самого і він сам за себе тоді платить» [5, с. 34].

Ознаки страхових відносин мали і звичаї українського чумацтва (XIII-XV ст.). Під час далеких подорожей не витримували вантажу воли, ламались вози, хворіли й самі чумаки. В цей період члени чумацького гурту не вдавалися до попередньої сплати регулярних внесків на створення й поповнення резервного фонду, оскільки перевозити гроші було безпечніше, коли вони були розосереджені по багатьох індивідуальних гаманцях. Це не заважало виконанню зобов'язань щодо відшкодування збитків [6, с. 18].

Важливий етап розвитку інституту страхування припадає на XIV-XVI ст. і характеризується утворенням страхових організацій, прийняттям сукупності актів, що містили комплекс норм, які регулювали здійснення морського страхування. Першим правовим документом, що закріплював положення морського страхування, був Морський кодекс, прийнятий у 1250 році [7, с. 17].

Саме розвиток морської торгівлі та потреба у транспортному страхуванні посприяли виникненню такої цивільно-правової конструкції як договір страхування. В цей час поступово зароджується інститут перестрахування і виникають страхові посередники. З метою підвищення захисту інтересів страхувальника договір страхування укладався із двома і більше страховиками. Обсяги відповідальності кожного із страховиків могли бути різними, але чітко закріплювалися в договорі страхування. Таким чином, договір страхування міг бути як двостороннім, так і багатостороннім [8, с. 232].

Характерним для історії страхування загалом в Україні є те, що одним із перших актів, що регулювали так звані на цей час цивільні відносини в Україні та містили положення про договір страхування, було Зібрання малоросійських прав 1807 року, яке складалося з трьох частин, викладених у 42 розділах, серед яких, зокрема, мав місце також і розділ «Про договори, засновані на ризику» [9, с. 375].

У свою чергу, доволі детально у Цивільному кодексі Східної Галіції 1797 року було врегульовано правовідносини за договором страхування, містився окремий розділ 11 «Про алеаторні (ризикові) договори». Відповідно до статті 370 ЦК Східної Галіції якщо хтось бере на себе небезпеку збитків, яких може зазнати інший, і обіцяє йому виплатити обумовлену компенсацію у відповідь на певну оплату, то виникає угода страхування. Страховик відповідає при цьому за випадкові збитки, а страхувальник – за обіцяну оплату. Предметом договору страхування відповідно до статті 371 ЦК Східної Галіції могли виступати товари, які перевозились, а також інші речі, наприклад, будинки і ділянки – на випадок пожежі, затоплення і інших небезпек, життя особи [10].

В Україні медичне страхування зародилося ще в середині XIX ст. у вигляді обов'язкового медичного страхування.

Передумовою виникнення цієї форми страхування став період, коли в царській Росії 26 серпня 1866 року у зв'язку із настанням епідемії холери було прийнято тимчасове положення, згідно з яким власники фабрик і заводів зобов'язувалися організувати для своїх робітників лікарні (із розрахунку 1 ліжко на 100 осіб), що започаткувало формування фабрично-заводської медицини, в тому числі в Україні. Однак це положення виконувалося незадовільно [11, с. 13-14].

Наприкінці XIX ст. в Україні спостерігався сплеск розвитку медичного страхування, ініційований працівниками великих підприємств. Робітники за власні кошти створювали товариства взаємодопомоги, які компенсували своїм членам витрати на медичне обслуговування. Перші такі товариства з'явилися в Одесі, в 1894 р. вони діяли вже на 22 підприємствах.

У 1861 році було прийнято перший законодавчий акт, який зробив легітимними товариства взаємодопомоги і каси взаємодопомоги при них, у результаті в Україні виникли лікарняні каси, які вже на той час існували в Німеччині та інших країнах Європи.

У 1906 році в Росії було прийнято Закон «Про проведення страхування життя державними ощадними касами», який дозволяв укладати договори страхування без попереднього лікарського огляду на різні страхові суми, починаючи з 25 рублів і вище,

однак виплата страхової суми при настанні страхового випадку відстрочувалась іноді на 5-7 років, що не сприяло розвитку цього виду страхування [12, с.27].

У 1912 році в Російській Імперії набрав чинності закон «Про соціальне страхування на випадок хвороби», яким було запроваджено обов'язкове медичне страхування [13]. З того часу лікарняні каси стали організаційними осередками надання медичної допомоги працюючому населенню за страховим принципом. Особливостями обов'язкового страхування було: поступовість його запровадження протягом декількох років, територіальна обмеженість поширення (тільки на європейську частину країни), охоплення страхуванням виключно недержавної сфери промисловості.

В Україні функціонували лікарняні каси двох типів: заводські та об'єднані. Заводські каси здійснювали виплату допомоги за встановленими випадками, організовували надання безплатної допомоги робітникам, а також членам їхніх сімей. Згодом статут лікарняних кас було доповнено положеннями, що давало їм право організувати лікарні, амбулаторії, санаторії, аптеки. Взаємовідносини лікарняних кас із лікарями будувалися у таких формах як залучення лікарів-спеціалістів різних професій на договірних засадах або зарахування лікаря на постійну роботу.

Страхова медицина набула більш активного розвитку в Україні після Лютневої революції 1917 р. Через поширення медичного страхування практично в усіх галузях промисловості й охоплення широких верств населення відбулося значне збільшення числа лікарняних кас, виникали великі страхові організації – об'єднані лікарняні каси. Об'єднані лікарняні каси володіли значно більшими статутними і резервними коштами, організовували надання амбулаторної та стаціонарної допомоги, в тому числі й хворим у домашніх умовах, екстрену медичну допомогу у нічний час, забезпечували постійні чергування медичного персоналу.

Загалом у дореволюційний період в Україні була створена власна система страхової медицини, проте вона не дістала підтримки з боку держави і на початок 1921 року в Україні були повністю ліквідовані лікарняні каси.

Регулювання страхових відносин на законодавчому рівні спостерігалось і в Україні радянського періоду. У Цивільному кодексі УРСР від 16 грудня 1922 року глава XI «Страхування», цілком присвячена договірному страхуванню, в якій давалося визначення даного договору. Поняттям «страхування» охоплювалося два типи страхування: майнове й особове, які у свою чергу поділялися на обов'язкове та добровільне. До особового страхування належали: страхування життя, довічне страхування, страхування на випадок смерті або втрати працездатності, від нещасних випадків та інше [14, с. 27]. Однак у цей період не було базового закону, який би регулював страхові відносини. Страхування мало багато в чому формальний характер. У суспільному житті того часу страхування не виступало як обов'язкова складова організації життя.

З прийняттям постанови уряду від 13 грудня 1942 року почався новий етап розвитку особистого страхування. Видані у відповідності з постановою уряду Правила змішаного страхування життя (на випадок смерті, інвалідності та дожиття) передбачали укладання договорів з особами у віці від 16 до 55 років на строк 10, 15, 20 років або до досягнення ними 50, 55, 60 або 75-річного віку на будь-яку суму, але не менше 500 рублів. Для прийняття на страхування вимагався обов'язковий лікарський огляд.

У ЦК Української РСР 1963 року відносини щодо страхування опосередковувалися єдиним договором державного страхування, якому була присвячена глава 31 [15].

Проголошення України незалежною державою, роздержавлення власності і перехід до ринкових відносин не могли не торкнутися й сфери страхування, яка б мала стати ефективною складовою економіки та відповідати міжнародним стандартам.

З метою упорядкування страхових відносин і захисту інтересів страхувальників у 1993 році був прийнятий Декрет Кабінету Міністрів України «Про страхування», який мав статус закону та став першим базовим законодавчим актом, який забезпечував системне правове регулювання страхової діяльності в Україні [16].

Декретом було визначено основні страхові поняття, а саме: страхування, страховик, страхувальник, страховий ризик, страхо-

вий випадок, страхова сума, страхове відшкодування, страховий платіж, страховий тариф, співстрахування та перестраховування, форма, об'єкт та види страхування; встановлено права та обов'язки страховика та страхувальника, перелік документів на ліцензування страхової діяльності тощо.

Положення урядового Декрету були дуже узагальненими і викликали набагато більше запитань, ніж давали відповідей на актуальні питання в роботі українських страховиків, що починали свою діяльність. Вказані причини зумовили ухвалення нового нормативно-правового акта, який би визначив понятійний апарат і врегулював порядок здійснення страхової діяльності в Україні, максимально захистив інтереси учасників страхових правовідносин.

Так, 07 березня 1996 року був прийнятий Закон України «Про страхування», який на сьогодні (вже у новій редакції) є основним законодавчим актом у сфері страхових відносин [17]. Закон України «Про страхування» спрямований на закріплення правового статусу страховиків, визначення прав та обов'язків страхувальників, встановлення особливостей укладення договорів страхування, детального врегулювання окремих видів та форм страхування.

Значний розвиток приватноправового регулювання зобов'язань зі страхування розпочався з прийняття ЦК України 2003 року. Положення глави 67 якого визначають поняття договору страхування, його істотні умови, форма договору страхування, момент набрання ним чинності, права та обов'язки сторін, особливості договірних відносин співстрахування та перестраховування, припинення договору страхування та його недійсність [18].

На сьогодні в Україні відсутня законодавча база, яка б чітко регулювала відносини медичного страхування. При укладанні договорів медичного страхування за основу беруться положення Закону України «Про страхування» та ЦК України.

Спроби закріплення регламентації медичного страхування на законодавчому рівні проявлялися у кількох законопроектах «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування в Україні». Останній проект Закону «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування в Україні» було зареєстро-

вано народним депутатом України Богомолець О. В. 02 серпня 2016 року [19]. З огляду на велику кількість суперечливих положень 29 серпня 2019 року законопроект було відкликано.

Зважаючи на відсутність правового регулювання відносин медичного страхування на законодавчому рівні, вважаємо, що було б доцільним розробку та прийняття Закону України «Про медичне страхування» та Типового договору про медичне страхування.

Станом на теперішній час медичним страхуванням в Україні охоплений незначний відсоток населення (лише 2%) [20, с. 712]. Українське суспільство не звикло до страхування, багато громадян не знають про його переваги, а іноді й просто не довіряють страховим компаніям.

На вітчизняному страховому ринку нині представлено лише 52 страхові компанії, котрі співпрацюють з закладами охорони здоров'я різних рівнів і форм власності. При цьому лівова частка укладених договорів добровільного медичного страхування репрезентує сегмент корпоративного страхування, яке у пакеті соціальних послуг надається роботодавцями своїм працівникам. Натомість частка добровільного індивідуального медичного страхування не перевищує на ринку 10% укладених страхових договорів. Частка укладених договорів з безперервного страхування здоров'я у загальній кількості з 22,57% у 2013 році до 36,92% у 2018 році [21, с. 18].

Українські страхові компанії працюють за правилами добровільного медичного страхування (безперервне страхування здоров'я) та добровільного страхування здоров'я на випадок хвороби. На підставі цих видів страхування і формується все розмаїття страхових програм, які пропонуються українським громадянам. Найбільш поширені страхові продукти передбачають у випадку настання страхової події оплату страхової суми або її частини безпосередньо медичній установі. При цьому страховики гарантують вибір медичної установи, контроль якості лікування та оплату лікування, що дає почуття захищеності застрахованій особі.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що відносини медичного страхування, які є ефективним ме-

ханізмом захисту майнових інтересів членів суспільства від можливих негативних наслідків, знаходять свій прояв на всіх етапах розвитку суспільства, безумовно, із тією специфікою, яка притаманна кожному історичному періоду. Кожен етап розвитку нашої держави знайшов безпосереднє втілення у постулатах страхування, він також вплинув на особливості трактування самого поняття страхування та страхових правовідносин.

1. *Мачуський В. В. Правові основи страхування: Навч. Посіб. К.: КНЕУ, 2003. 302 с.*
2. *Страхове право : Навч. Посіб. / За ред. Ю. О. Заїки. К.: Істина, 2004. 192 с.*
3. *Блащук Т. В. Історичний розвиток джерел правового регулювання особистого страхування // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник наукових статей. Випуск VII. Івано-Франківськ, 2001. С. 74-83.*
4. *Дяченко С. А. Особисте страхування: минуле і сучасне // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. 1999. № 3. С. 269 – 275.*
5. *Біленчук Д. П., Біленчук П. Д., Залетов О. М., Клименко Н. І. Страхове право України. Підручник для вищих навчальних закладів. За редакцією професора П. Д. Біленчука і президента Ліги страхових організацій України О. Ф. Філонюка. Київ: Атіка, 1999. 368 с.*
6. *Страхування: підручник / Керівник авт. Колективу і наук. ред. С. С. Осадець. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ: КНЕУ, 2002. 599 с.*
7. *Правове регулювання страхової діяльності : навч. посіб. / О. П. Гетманець, О. М. Шуміло, Т. В. Колеснік та ін. ; за ред. О. П. Гетманець, О. М. Шуміла. Київ : Хай-Тек Прес, 2014. 400 с.*
8. *Чанічадзе А. Я. Етапи розвитку страхування // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2002. Вип. 19. С. 228 – 233.*
9. *Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посіб. / Упоряд.: А. С. Чайковський (кер.). О. Л. Копиленко, В. М. Кривоніс, В. В. Свєтунів, Г. І. Трофанчук. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 656 с.*
10. *Цивільний кодекс Галичини 1797. Івано-Франківськ: Вавилонська бібліотека, 2017. 272 с.*
11. *Державна політика у сфері охорони здоров'я : кол. моногр. : у 2 ч. / [кол. авт. ; упоряд. проф. Я. Ф. Радиш ; передм. та заг. ред. проф. М. М. Білинської, проф. Я. Ф. Радиша]. К. : НАДУ, 2013. Ч. 2. 484 с.*

12. Кінащук Л. *Особливості розвитку страхової справи в Україні // Підприємство, господарство і право*. 2002. № 2. С. 26 – 30.
13. Ювсечко О. *Історичні аспекти становлення і розвитку медичного страхування в Україні*. URL: <http://naub.org.ua/?p=1207> (дата звернення: 15.09.2018).
14. Ромовська З. В. *Українське цивільне право: загальна частина*. Академічний курс. Підручник. Київ: Атіка, 2005. 560 с.
15. Цивільний кодекс Української РСР: Закон України від 18.07.1963 р. № 1540-06. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06/ed19630718#Text> (дата звернення: 15.09.2018).
16. Про страхування: Декрет Кабінету Міністрів України від 10.05.1993 р. №47-93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47-93/ed19930510#Text> (дата звернення: 15.09.2018).
17. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. №85/96-ВР. Дата оновлення: 03.07.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47-93/ed19930510#Text> (дата звернення: 15.08.2020).
18. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435-IV. Дата оновлення: 16.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47-93/ed19930510#Text> (дата звернення: 20.08.2020).
19. Проект Закону про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування в Україні від 02.08.2016 р. №4981-2. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?Pf3511=59862 (дата звернення: 10.09.2019).
20. Рубцова Н. М., Рубцов М. О. *Медичне страхування в Україні: реалії та перспективи розвитку*. The 8th International scientific and practical conference “Scientific achievements of modern society” (April 1-3, 2020) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2020. 912 p. С. 710-720.
21. Голованова І. А. *Актуальні проблеми розвитку медичного страхування в період ринкового реформування / І. А. Голованова, О. І. Краснова // Економіка і право охорони здоров'я*. 2015. №1 (1). С. 16-21.

Петечел Н.М. Становлення та розвиток медичного страхування в Україні

В цій статті досліджується історія становлення та розвитку інституту медичного страхування. Автором висвітлено основні історичні етапи становлення та розвитку вітчизняного медичного страхування. Зазначено характерні особливості та значення етапів розвитку медичного страхування. Визначено ряд проблем, які стримують розвиток інституту медичного страхування в Україні. Запропоновано ідеї для розвитку медичного страхування в цілому.

Ключові слова: страхування, медичне страхування, лікарняна каса, добровільне медичне страхування, обов'язкове медичне страхування, страхові компанії.

Petechel N.M. Establishment and development of medical insurance in Ukraine

In this article the author investigates the history of the establishment and development of the institute of medical insurance. The author highlights the main historical stages of formation and development of domestic medical insurance. The characteristic features and significance of the stages of development of medical insurance are indicated.

The author emphasizes that the analysis of the history of the formation of any legal institution is a necessary prerequisite for determining the patterns of its development. The analysis provides an opportunity to identify features in its legal regulation, to identify prospects and ways to further improve the relevant legal phenomenon.

The development of medical insurance on the territory of Ukraine and its legal regulation was carried out in accordance with the socio-economic and legal conditions that existed in the relevant period. The author notes that in Ukraine, medical insurance originated in the middle of the XIX century in the form of obligatory medical insurance.

The article identifies a number of problems that hinder the development of medical insurance in Ukraine. The author points out the lack of a legal basis in Ukraine that would clearly regulate medical insurance relations. When concluding medical insurance contracts, the provisions of the Law of Ukraine «On the insurance» and the Civil Code of Ukraine are taken as a basis.

Given the lack of legal regulation of medical insurance at the legislative level, the author believes that it would be appropriate to develop and adopt the Law of Ukraine «On medical insurance» and the Model agreement of medical insurance.

Keywords: insurance, medical insurance, health insurance fund, voluntary medical insurance, obligatory medical insurance, insurance companies.